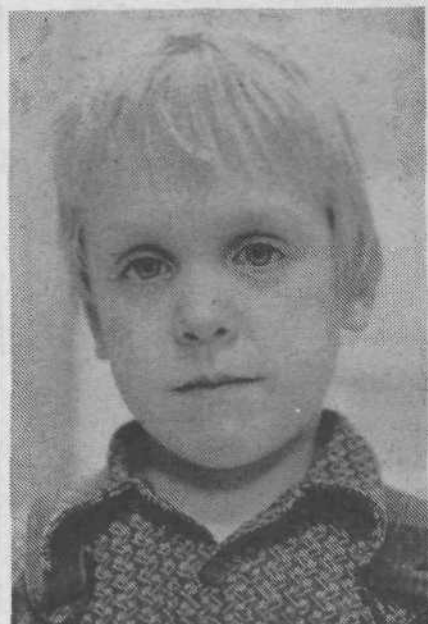

Njegova misel in delo zavezujeta

razveselil. Poudaril je, da je lovec predvsem gojitelj divjadi in ne le plenitelj. O lovstvu je prebral tudi veliko literature.

Bil je človek narave in kdor se z naravo ukvarja, ta je vedno dober. Mnogokrat je zahajal v planine, najbolj pa mu je bilo pri srcu Triglavsko pogorje, še zlasti Velo polje.

Gregor Jelarčič, 5 let, VVZ Poljane

»Vem, da je umrl Edvard Kardelj. Oči in mami sta mi povedala. V vrtcu smo se potem o njem pogovarjali. Bil je partizan in pisatelj. S Titom sta bila najboljša prijatelja.«

Anja Luznar, 5 let, VVZ Poljane

Umrl je Titov prijatelj Edvard Kardelj.

Ko tako razmišljam o življenju in delu, o pomenu in vrednotah tovariša Kardelja, se nenadoma ustrašimo silne praznote, ki je z njegovo izgubo nastala za slovensko ljudstvo, za socialistično Jugoslavijo, za neuvrščeno in za ves demokratični svet, v katerem pa divjajo vojne tudi med socialističnimi državami. Zavemo se, kako silno smo odgovorni za to, da v republikah in Zvezi s Titom in ob njem ohranimo in zagotovimo nadaljevanje političnega, gospodarskega in kulturnega napredovanja Jugoslavije in njeno varnost. Zavemo se silne važnosti Kardeljevega testamenta v knjigah o smereh razvoja političnega sistema in o združenem delu in v njegovih poslednjih spominskih zapisih. Ta testament nam bodi temeljna smernica v razvoju socialističnega samoupravljanja, v delu pa nam bodo pomagali njegova politična šola, njegova dialektična izkušnja, njegova mirnost in preudarnost, njegova doslednost in zaupanje v moč ljudskih množic.

Socialistično samoupravljanje s pravico vsakega naroda, da razpolaga s celotno vrednostjo presežnega dela, odnosi med večinskimi narodi in manjšinami, potreba po boju zoper hegemonistične in asimilatorske težnje, proti provincializmu, nacionalistični zaprtosti in samozadovoljstvu, odprtost našega političnega sistema, alternativa spopadam in ozemeljskim vojam s postopnim preraščanjem državnih meja, način in metode pomoči razvitejšim gospodarstvom manj razvitim in revnim, oblike solidarnosti znotraj države in v svetu — vse to je bogato zajeto v Kardeljevem delu. V revolucionarnem delu si je pridobil sposobnost raziskovalca, ki je,

poznavajoč družbenoekonomske zakonitosti, vedno našel vzrode za gospodarski in kulturni napredek družbe in odločujoče globalne sile v njej. Njegov revolucionarni realizem mu je bil najboljši branik proti vdoru tujih in razraščanju domačih konservativnih sil. Ob vsakem mejniku ob strmih vzponih jugoslovanske poti v socializem je zapisana tudi Kardeljeva ustvarjalna misel, zamisel ali pobuda.

Za nove odnose med narodi

Edvard Kardelj je bil ob tovarišu Titu največji kreator našega samoupravljanja in naše neuvrščene in neodvisne politike. Tako so mnoge besede in zamisli odjeknile v svetu, saj so bile to hkrati besede neuvrščene socialistične Jugoslavije, spoštovane in cenjene zaradi njene dosledne samostojne zunanje politike. Tovariš Kardelj je že na mirovni konferenci v Parizu, v generalni skupščini Združenih narodov, na vsakem svojem koraku vztrajal, da je treba spremeniti obstoječe odnose v mednarodni skupnosti. Iz sleherne njegove misli veje zahteva, da je treba odpraviti neenakopravnost med velikimi in majhnimi državami, spoštovati neodvisnost držav in njihovo enakopravnost pri razreševanju življenjskih vprašanj svetovne skupnosti, kot so vprašanja miru, pravičnejšega mednarodnega gospodarskega reda, proti vsem vidikom agresije in pritiskov.

Bistvena značilnost gibanja neuvrčenih dežel je vsekakor v tem, da enotno nasprotujejo z večjo ali manjšo intenzivnostjo — kar je odvisno od njihovega mednarodnega položaja, moči zunanjih pritiskov, ki so jim dežele izpostavljene, njihove notranje družbene oziroma razredne strukture in podobno — blokovski delitvi sveta in pritiskom, da njih same uvrstijo v bloke.

»Zgodovinske korenine neuvrčenosti«

Reševanje problematike neenakomernega ekonomskega razvoja v svetu in predvsem problematike nezadostno razvitih dežel je vsekakor eden glavnih virov in ciljev gibanja neuvrčenosti. In to predvsem zaradi tega, ker problemov te vrste ni mogoče reševati zunaj procesov globljih sprememb v celotnem svetovnem sistemu ekonomskih in političnih odnosov med narodi in zunaj globljih družbenoekonomskih sprememb v teh odnosih. Toda gibanje neuvrčenosti ne izraža samo takšnih interesov in potreb narodov. Nasprotno, s svojim bojem za neodvisnost in enakopravnost narodov v mednarodnih odnosih za njihovo varnost in mir, za miroljubno koeksistenco med narodi in za njihovo aktivno medsebojno sodelovanje na temeljih enakopravnosti in enakopravnega upoštevanja njihovih interesov, je gibanje neuvrčenosti močno angažirano na vseh področjih mednarodnih odnosov in, pravzaprav upošteva splošno družbeno nujnost tega boja, izraz teh splošnih realnih dolgoročnih zgodovinskih interesov vseh narodov, tistih zunaj blokov in tistih v njih. Zato ni niti malo slučajno, da se v zadnjih letih tudi vrsta razvitejših in celo zelo razvitih dežel v večji ali manjši meri priključuje aktivnosti neuvrčenih dežel ali indentificira s cilji te aktivnosti.

»Zgodovinske korenine neuvrčenosti«

Zgodovinska naloga naprednih družbenih sil ni in ne more biti v nekakšnem apriornem zoperstavljanju tako imenovanim transnacionalnim ali regionalnim in drugim podobnim integracijam, temveč v tem, kako spremeniti in ukinjati tiste proizvodne in družbenoekonomske odnose v njih, zaradi katerih so instrument eksploatacije, neenakopravnosti in enostranske odvisnosti in kako jih oblikovati, da bodo instrument demokratičnega sodelovanja vseh narodov. Nosilci procesa integriranja človeštva, zbliževanja in združevanja narodov so lahko v lastnem in skupnem interesu samo svobodni in enakopravni narodi. V tem tudi je najgloblji smisel zahtev neuvrčenih dežel po vzpostavljanju novega sistema ekonomskih in političnih odnosov v svetu. In prav kot nosilec tega boja ima gibanje neuvrčenih dežel izredno pomembno zgodovinsko vlogo. Potemtakem so tudi spremenjen položaj nacije in sodobni integracijski procesi človeštva med objektivnimi in dolgoročnimi viri gibanja neuvrčenosti.

»Zgodovinske korenine neuvrčenosti«

na srečo sem vse to zaključil in pozneje sežgal, tako da ni ohranjen noben »corpus delicti« te vrste proti meni.

Najneposrednejši vpliv, morda v smislu določenega preobrata k aktivnemu boju v okviru delavskega gibanja, je imel name Srečko Kosovel. To je bil mlad slovenski pesnik, umrl je za tuberkulozo, ko mu je bilo dobrih dvaindvajset let. V svoji poeziji je izrazil prav tisto, kar je bilo v naši mladi generaciji takrat najbolj izrazito. To so bili socialni momenti, razredna protislovja, boj delavskega gibanja, problemi majhnega zatiranega naroda, problemi mladosti, ki jo je pritiskala k tlom revščina, brezperspektivnost, ideološka in politična iskanja, ki so prevladovala med mladimi ljudmi, ko so iskali svojo perspektivo itd. V delih Srečka Kosovela so bile izražene vse te stvari na aktiven način, na način, ki je terjal boj in ga vzpodbujal. Mene je prav njegova poezija privedla v krog uredništva »Mladine«. To je bila revija, okrog katere se je zbirala marksistična mladina. Pravzaprav nekoliko širše od marksistične — v glavnem levo usmerjena mladina. V poznejših letih sem tudi sam delal v uredniškem odboru »Mladine«. S Srečkom Kosovelom se nisem seznanil. Umrl je zgodaj, toda njegovi stihii so bili med nami najbolj priljubljeni.

Takrat mi je bilo 14 let. To je bilo zame v političnem pogledu v določenem smislu prelomno leto. Moj oče, socialni demokrat, me je že prej odpeljal v »Svobodo«, v delavsko prosvetno in telovadno društvo, ki je imelo sekcijo za otroke. V »Svobodi« so bili komunisti in socialni demokrati. Med njimi se je bil boj, tako da sem imel tu prvič priložnost zadeti na spor med komunisti in socialnimi demokrati. Po simpatijah sem se začel

opredeljevati za komuniste kratkoma zato, ker sta mi imponirala njihova večja bojevitost in odločnost. Tedaj pa so prišli Srečko Kosovel, »Mladina«, zlasti pa dogodka v Trbovljah leta 1924, znani oboženo spopad delavcev z orjunaši, ki se je končal v krvi. Ob tej priložnosti je padlo več komunistov in orjunašev. Šola, kjer sem se učil, je bila meščanska, podobna sedanjim štirim višjim razredom osemletke, in je bila bolj usmerjena na neposredno prakso. Od gimnazije se je razlikovala po tem, da so v njej v manjši meri poučevali jezike in nekatere humanistične predmete. O teh dogodkih smo obširno razpravljali. Mi, ki smo bili na strani trboveljskih rudarjev, smo bili v manjšini. Tudi stegli smo se in ob tej priložnosti sem dobil zaradi svojega političnega prepričanja prve klofute. S trboveljskimi dogodki se je utrjevalo v meni globoko prepričanje o zgodovinskem poslanstvu delavskega gibanja in Komunistične partije, porodila se mi je pravzaprav jasna orientacija in opredeljenost, tako da lahko rečem, da so trboveljski dogodki dokončno začrtali mojo nadaljnjo politični razvoj.

Na učiteljske sem se vpisal zato, ker je bila to najkrajša pot do kruha, ker smo težko živeli. Poklic sam me ni nič kaj mikal. Pozneje sem nameraval nadaljevati študije. Študirati sem hotel filozofijo oziroma zgodovino in družbene vede. Nisem pa postal učitelj in tudi filozofije nisem študiral. Namesto tega sem moral v ječo. In vendar je bilo šolanje na učiteljsko zanimivo. Bilo je blizu mojim splošnim nagnjenjem in moji težnji po družbenih vedah. V šoli sem bil aktiven skojevac. Ustanovili smo dijaški sindikat, imeli smo skojevsko skupino, marsikateri krožek. Malo je manjkalo, da me

zaradi neke pisemne naloge niso izključili iz šole.

Kot dijak pa sem bil zelo različen. Spreminjal sem se, kakor pravijo pri nas, kot aprilsko vreme. Lahko sem bil odličen dijak, nekaj mesecev pozneje pa sem lahko

prinesel domov tudi po tri dvojke. Šolsko leto pa sem spet končal s prav dobrim uspehom. Vse je bilo odvisno od razpoloženja. V osnovni šoli sem bil v glavnem odličnjak. Na učiteljsko sem bil zelo dober dijak, šolanje pa sem končal z odličnim uspehom. Takrat sem že nekaj zaslužil z inštrukcijami.

ZAČETKI REVOLUCIONARNE DEJAVNOSTI

Edvard Kardelj je postal član Skoja, ko je bil star 16 let:

»Formalno gledano, me v SKOJ niso sprejeli nekega določenega dne in na neki določen način. Prvikrat sem navezal stike z organiziranimi komunisti leta 1926. In kmalu se je iz teh stikov razvila moja vključitev v marksistični krožek, potlej pa so mi neki dan rekli, naj pomagam pri tiskanju letakov v ilegalni skojevski tiskarni. Prevzel sem nalogo in potem sem nekaj časa opravljal v glavnem tehnične naloge ilegalnega dela; pomagal sem ilegalno tiskati letake in jih razširjati, poleg tega pa sem opravljal tudi kurirsko službo, bil sem zveza z javkami itd. Aktivno pa sem delal tudi v raznih mladinskih legalnih organizacijah.

Leta 1928 — ne spominjam se natanko kdaj — so me kooptirali v mestni komite SKOJ in v njem sem delal do začetka leta 1929, ko so me vrgli iz komiteja zaradi »skojevskega avantgardizma«.

Razložil je tudi, kaj je pomenil ta njegov »skojevski avantgardizem«:

»Znano je, da so se v našem SKOJ kdaj pa kdaj pojavile težnje, naj bi bil tako rekoč samostojna in celo vodilna sila v komunističnem gibanju. Te težnje so bile včasih nezdrave, odsev zaletavanja posameznikov, včasih pa so bile tudi zdrav odpor proti oportunistu, brezbriznosti itd. Moj »avantgardizem« je bil v tem (še zdaj mislim, da sem imel prav jaz, ne pa tisti, ki so me vrgli iz komiteja), da sem kritiziral naš mestni komite, ker smo na sejah dostikrat kar naprej prebirali ilegalno gradivo in marksistično literaturo — kar bi lahko bili delali doma — namesto da bi se dogovarjali o konkretnem delu, o akciji. Zdelo se mi je, da je naš komite bolj krožek kakor komite. Po mojem mnenju je bilo premalo politične akcije. Spričo takšnega stanja sem kritiziral tudi partijsko organizacijo. Kaže, da sem bil trimoglav, zato so me nekega dne kratko malo nehali vabiti na seje, potlej pa so mi tudi sporočili sklep, da sem izključen iz mestnega komiteja, druge kazni pa mi niso naložili. Toda kmalu, že čez nekaj mesecev, so me

Velika zgodovinska vizija

Kardelj je bil eden tistih redkih zgodovinskih osebnosti, ki je znal združevati ogromno teoretično izkustvo, ogromno teoretično

no znanje z živo vsakodnevno politično prakso. V zgodovini mednarodnega delavskega gibanja imamo mnogo teoretikov, ki pa so

Gledano skozi to prizmo ni gibanje neuvrčenosti samo oblika mednarodne politike in akcije, temveč tudi oblika družbenega, razrednega, ekonomskega, političnega in kulturnega preurejanja sodobnega sveta. Zato se to gibanje ne more zreducirati na nekakšno politično rezervno socializma ali mednarodnega delavskega gibanja, temveč je ena bistvenih sestavin družbene preobrazbe človeštva naše epohe, s tem pa tudi nadaljnega razvoja socializma.

»Zgodovinske korenine neuvrčenosti«

Ne tako redko je slišati mišljenje, da gibanje neuvrčenosti postaja s svojo platformo ekonomske in politične akcije in svojim združevanjem v tej akciji svojevrsten »blok« v sodobnem svetu. Toda to ni, niti ne more biti iz več razlogov. Gibanje neuvrčenosti ne razpolaga niti s politično še manj pa z vojaško močjo, s katero bi lahko vsililo svoje interese drugim. Mednarodni ekonomski in politični položaj in konkretni interesi posameznih neuvrčenih dežel so različni, različni so njihovi medsebojni odnosi ter notranji družbeni in politični sistemi, odnosi in problemi. In kar je najpomembnejše, gibanje neuvrčenih dežel, kot oblika neblokovega združevanja akcije, s svojimi težnjami in delovanjem izraža prav vse tiste najpomembnejše potrebe in probleme sodobnega človeštva in njihovega družbenega progressa, ki se ne morejo uresničevati in reševati niti znotraj posamezne neuvrčene ali druge dežele niti v okviru gibanja neuvrčenih dežel kot nekakšne zaprte formacije, temveč samo v okviru svetovnega sistema aktivnega sodelovanja in vzajemne odgovornosti narodov na temelju miroljubne koeksistence.

»Zgodovinske korenine neuvrčenosti«

Prioritetne smeri delovanja gibanja neuvrčenosti — skupaj z vsemi miroljubnimi, svobodoljubnimi in progresivnimi silami — ki so osnova strategije gibanja neuvrčenosti, dogovorjene na zadnjih konferencah neuvrčenih dežel so: krepitev koordinacije in skupne akcije neuvrčenih dežel za zagotovitev mednarodnega miru in varnosti, za odpravljanje vzrokov mednarodne napetosti, za likvidiranje vojaških baz, za ustvarjanje območij miru, za spodbujanje splošne in popolne razorožitve in krepitve funkcionalne vloge ZN, za koordiniranje kolektivne akcije in zoperstavljanje grožnji s silo, intervenciji, agresiji, tuji okupaciji, kot tudi ukrepom političnega in ekonomskega pritiska, s katerimi poskušajo ogroziti suverenost, teritorialno integriteto in varnost neuvrčenih dežel; za intenzivno razvijanje ekonomske, finančne, znanstvene, tehnološke in kulturne kooperacije med neuvrčenimi deželami in deželami v razvoju sploh, s pomočjo specifičnih mehanizmov, posebno pri vprašanih surovin, prehrane, transnacionalnih, investiranja tujega kapitala itd; da bi s tem nastajali temelji za takšne odnose tudi z drugimi deželami.

»Zgodovinske korenine neuvrčenosti«

Vojna socialističnih dežel, katere namen bi bil vsiliti socializem drugim z nasiljem, bi nedvomno za določen čas vzpostavila določeno politično hegemonijo in ideološki monopol prav nad socialističnimi deželami in razvojem svetovnega socializma. Zato je jasno, da bi bila taka vojna ravno s stališča socialističnega razvoja reakcionaren faktor.

»Socializem in vojna«

Pot zblíževanja in spajanja narodov potemtakem ne vodi preko asimilacije ali celo spajanja jezikov. Nasilna sredstva, ki naj bi delovala v tej smeri, ne morejo biti nič drugega kakor izraz kapitalističnega imperializma ali birokratskega despotičnega hegemonizma. Take tendence bodo vedno naletele na odpor narodov, na okrepljena čustva nacionalizma in zapiranja vase.

S tem nočem trditi, da v določenih pogojih ne bo tudi naravne kulturne asimilacije, za kakršno daje zgodovina v vseh epohah dovolj primerov. Toda s samim procesom spajanja narodov in nastajanjem internacionalistične, občečloveške zavesti ta naravni pojav nima nobene direktne zveze.

Še več, problemi o nasprotjih med svetom socializma in svetom kapitalizma bodo postopoma dobivali sekundaren pomen, problemi nadaljnjega razvoja socialističnih družbenih odnosov pa bodo čedalje bolj postajali prava zgodovina današnjega časa. Resda bi bilo napačno podcenjevati pomen omenjenih nasprotij, kjer so sile kapitalizma relativno še zmeraj močne, če se reče, da je neka dežela socialistična. Tudi na področju socializma se bide bitka, dasi v drugih oblikah, in se prepleta hkrati s notranjimi protislovji samega socialističnega razvoja, kar ravno ustvarja v predhodni dobi možnosti za pojave hegemonizma, nacionalnega egoizma, birokratskega monopola itd.

»Socializem in vojna«

ostali samo teoretiki in mnogo tudi politikov, ki so bili veliki politiki, vendar nikdar niso znali svojo politično akcijo dvigniti na raven teorije. Tovariš Kardelj je v izjemni meri znal združevati to oboje in v tem je morda ena največjih sodobnih zgodovinskih osebnosti mednarodnega delavskega gibanja.

Izhajajoč iz svojega velikega teoretičnega znanja, je Kardelj v svojih teoretičnih in političnih odločitvah vedno imel pred očmi zgodovinski interes delavskega razreda.

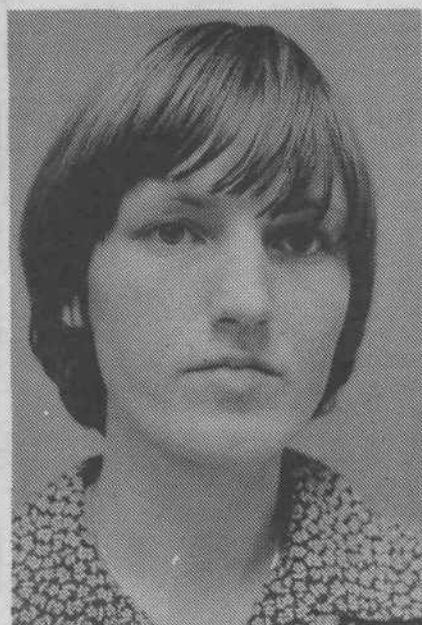
Nikdar ni izgubil izpred oči tisto veliko zgodovinsko vizijo, na drugi strani pa nikdar ni izgubil izpred oči politični realizem. V praksi je znal svoje zamisli vedno združiti z veliko mero političnega realizma in obratno.

Ker je razpolagal z ogromnim teoretičnim izkustvom, je lahko tudi vsakodnevno praktično politično življenje osvetljeval v luči dolgoročnega interesa delavskega razreda, v luči socialistične človeške humanistične vizije. Mislim, da je to ena najpomembnejših značilnosti njegovega dela. Kardelj je bil s svojimi analizami vedno navzoč v vseh velikih zgodovinskih odločitvah, v pripravljanju teh odločitev, naj si bo to za pripravo revolucije, oborožene vstaje v času NOB, v prvih letih po revoluciji, zlasti pa je velikanski, neprecenljiv njegov delež v zamišljanju socialističnega samoupravljanja in v razreševanju vseh tistih težkih in zapletenih protislovij, skozi katere gremo v uresničevanju te zamisli...

LEV KREFT, PREDSEDNIK
KONFERENCE ZSMJ

Spodbuda mlade generacije

Vest o smrti tovariša Edvarda Kardelja je boleče odjeknila med mlado generacijo, ki je v njegovi osebnosti vedno našla spodbudo in smerokaz v izgradnji socialističnih družbenih odnosov. Dosleden v praktičnem izvajanju stališč v življenju, za kar se je zavzel tako kot revolucionar kot mislec, je tovariš Kardelj v svojem življenju najbolje pokazal, kako je mogoče s praktičnim delom in spoštovanjem jasne ideje postati resnični revolucionar.

Dragica Demšar, vzgojiteljica VVZ Poljane

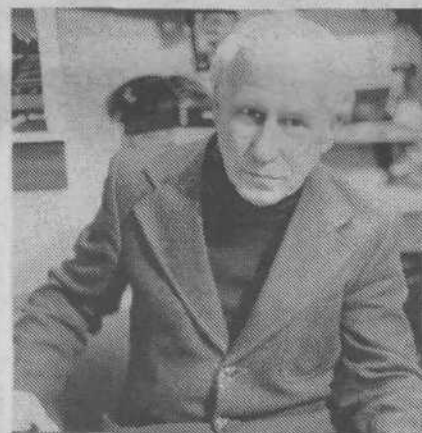
Otroke smo spraševali, če vedo, kdo je umrl. Vsi so vedeli. V matični ustanovi je predsednica sindikata spregovorila o njem nekaj besed, potem pa smo z minuto molka počastili njegov spomin. Tovarišice smo se udeležile mimohoda.

Gojil je ljubezen do fotografije

Marjan Pfeifer, fotograf, Ljubljana

Po osvoboditvi sem prišel z njim večkrat v stik, ker sem bil fotoreporter na uradu za informacije. Razgovori in sprejemi z njim so bili pristrčni. Bil je človek, vsakemu dostopen, priazen, vsakemu se je znal približati. Ko so me poklicali, da bi ga portretiral me ni bilo nikoli strah in nikoli nisem bil nervozen. Ni se obnašal kot kakšen visok državnik, pač pa kot popolnoma preprost človek do preprostega človeka.

Fotoreportažo sem kasneje opustil, šel sem k filmu in nisem bil več v stiku z njim. Kadar pa sva se kje srečala me je vedno nekako spoznal in me spraševal, kako mi

spet kooptirali, in sicer v pokrajinski komite, potem v začetku leta 1930 pa so me imenovali za sekretarja pokrajinskega komiteja Skoja za Slovenijo.

Zatem je Edvard Kardelj spregovoril o sodelovanju z Borisom Kidričem:

»S Kidričem sva se osebno poznala že prej, seznanila sva se nekako leta 1927 ali 1928, v skovjski organizaciji pa nisva delala skupaj. Pravzaprav sva se v samem ilegalnem delu srečala šele leta 1932. Vedel pa sem, da je bil že leta 1928 organiziran skovjevec, ko sva skupaj delala v marksističnih krožkih in raznih legalnih oblikah akcije. Leta 1929 je policija Kidriča izsledila in aretirala skupaj z več tovariši iz SKOJ. Pri tem je pokrajinski komite izgubil mnogo ljudi in bil je malone razbit. Tedaj so me kooptirali v pokrajinski komite. Kmalu pa so aretirali tudi mene, čeprav me nihče iz te skupine ni izdal. Policija je spremljala naše gibanje in bržčas že prej izvolala nekatere moje osebne zveze z aretiranci in zato so aretirali še mene. Skušali so dokazati, da imam zveze z izdanimi tovariši. Ker tega nisem mogel, so me kmalu izpustili. Ko sem decembra prišel iz zapor, sem se takoj vključil v delo na novo ustanovljenega PK SKOJ, potlej pa sem po sklopu CK KPJ, ki se je takrat mudil v Ljubljani, postal sekretar pokrajinskega komiteja. Že 17. febr. 1930, pa so me znova aretirali.«

O tej aretaciji je Edvard Kardelj pripovedoval takole:

»V Beograd je prispel neki instruktor CK KPJ, ki se je dolgo mudil v Moskvi. To je bil tovariš, s katerim sva delala skupaj že od mladih nog v društvu »Svoboda«. V Moskvo je odšel leta 1924 ali 1925, vrnil pa se je ob koncu leta 1929 ali v začetku 1930. Brž ko je prispel v Beograd, ga je policija izsledila. Na

policiji je izdal več stvari, med drugim tudi naslov, na katerega so prihajala ilegalna, s kemijskim črnilom pisana pisma iz Beograda za CK KPJ, ki se je, kakor sem rekel, mudil v Ljubljani. Ta pisma sem prevzemal jaz in jih izročal svoji zvezi s CK KPJ. Takoj po omenjeni raciji sta znana policijska agenta Vujković in Kosmajac prišla v Ljubljano. Vujković se je javil na naslov s pismom, ki ga je bilo treba baje nujno osebno izročiti naprej. Naslov ga je napotil name, misleč, da to drži. Seznanila sva se na ulici. Vujković se mi je predstavil kot predstavnik beograjske partijske organizacije, ki išče nujno zvezo s Centralnim komitejem. Nisem neposredno sumil, nasprotno, verjel sem, da je to res. Ne vem pa, kaj me je napotilo, da sem bil previden in da sem mu napovedal sestanek šele za naslednji dan. Prej sem hotel dobiti zvezo s Centralnim komitejem in njegova obvestila šele potem, tako da mu nisem hotel takoj omogočiti stika, čeprav sem se skoraj vsak dan sestajal s predstavnikom CK. Vujković pa ni bil zadovoljen in tako je vztrajal, da je nujno, in sem mu nazadnje rekel, da imam ob osemih sestankih s predstavnikom Centralnega komiteja, kar je bilo pravzaprav res. Toda takrat mi tega ni verjel. Menda zato ne, ker sem prej stvar odlašal in zavlačeval. Aretiral me je kar na mestu. Odnegli so me na stopnišče neke hiše v isti ulici, kjer so me nekaj časa pretepali, da bi me zastrašili in v naglici prisilili, da bi jim izdal ime in stanovanje nekaterih članov CK. Potlej so me odpeljali na policijo, kjer se je pretepanje nadaljevalo. Vujković se je zelo zanimal za moj sestanek ob osemih s predstavnikom Centralnega komiteja. Odgovoril sem mu, da to ne drži, da je bilo to samo geslo, na katero bi bil moral odgovoriti »zebe me«, s čimer bi potrdil, da je res tisti,

ki ima zvezo z naslovom. To geslo sem si v naglici izmislil, da bi lahko naknadno zanimal, da imam ob osemih sestankih, o katerem sem govoril Vujkoviću, dokler sem ga imel za predstavnika beograjske partijske organizacije. Potlej so me precej dolgo pretepali. Ves čas sem se bal, da ne bi našli tistega tovariša, s katerim sem imel sestanek ob osemih in zato sem pozneje, navidezno pod udarci, priznal, da imam res sestanek, vendar ne tam, kakor sem rekel, marveč pol ure pozneje ali prej — zdaj se tega natanko ne spominjam — in na drugem kraju. Ker sem videl, da me v kratkem časovnem presledku ne morejo odpeljati na dva kraja, sem navedel povsem drugi del Ljubljane. To je bila primitivna taktika, toda Vujković je nasedel.

Odpeljali so me tja, kakor sem rekel, me postavili na določeno mesto, blokirali ulice in čakali. Ure so minevale, odbila je že enajsta. Vujkoviću se je naposled posvetilo, da ne bo iz vsega nič. Vrnili smo se na policijo, kjer so me ponovno zasliševali in pretepali malone vso noč. Bil sem srečen, da se mi je zvižala posrečila. Nič jim nisem priznal. Zasliševali in pretepali so me tudi naslednji dan v Ljubljani. Potlej pa so me odpeljali v Zagreb skupaj s Keršovanijem in s še dvema tovarišema, ki so ju takrat aretirali v Ljubljani, prav tako v zvezi z izdajstvom v Beogradu. Izdana sta bila neodvisno od mene in aretirana v hotelu. V Zagrebu so nas najprej odgnali k Bedekoviću, ki nas je kratko zaslišal, in nas spet pretepali, potlej pa so nas zaprlj vsakega v drugo sobo. Bil sem ves pretepen. Naposled so nas z vlakom odpeljali v Beograd na Obiličev venec v specialno upravo.

Sedem mesecev je bil Edvard Kardelj v policijski preiskavi. O pretepanju in muče-

nju, ki ga je doživel, je povedal:

»Med drugim so me mučili tudi tako, da so me obesili za noge. Spodaj dvorišče, ti pa visiš na primer v sedmem nadstropju. Grozilo so mi, da me bodo spustili na dvorišče, če ne bom priznal. Prinesli so celo vrečo in mi rekli: »Zdaj boš priznal ali pa te vržemo v Donavo.« Odgovoril sem, da nimam kaj priznati.

Zapor in udarci me niso prestrašili. Že od prvega dne, ko sem se odločil za revolucionarno delo, sem bil pripravljen na eno in drugo. Mi, najmlajši, smo bili celo nekoliko revolucionarno romantični. Ko so me prvič zaprli, sem bil strašno ponosen. Drugič sem že resneje vzel vso stvar. Udarcev in mučenja ni bilo lahko prenašati in vendar mi niti za trenutek ni odpovedala volja, da je treba vzdržati, da je bolje vse pretrpeti kakor živeti v zavesti, da si izdal tovariše. Povedal jim nisem nič, niti najmanjše podrobnosti. Skušal pa sem privleči na dan skonstruirano geslo »zebe me«, ki sem si ga bil izmislil, da bi rešil tovariša, ki me je čakal na ulici, toda ne policija in ne sodišče mi seveda nista nasedla. In tako so me formalno obsodili na dve leti zapor za nekaj, česar v resnici ni bilo. Drugače je bilo samo »sojenje« tipična šestojanuarska burka. Obsojeni smo bili pravzaprav že prej, še preden smo prišli v sodno dvorano.

Formalno bi moral biti zapor za mladoletnike milejši, toda v praksi ni bilo tako. Pravzaprav je šlo za to, da mladoletnika niso mogli obsoditi na težko ječo, marveč »samo« na strogi zapor. Razlika med težko ječo in zaporom je bila malenkostna: zapor je dovoljeval več sestankov z družino, pogostnejšo izmenjavo pisem itd. Ker pa je veljal za nas, politične obsojence, poseben režim, so nam omejili tudi sestanke in pisma, tako da med

Samouprava – osvoboditev vseh spon

gre. Vedno je bil človek, pred katerim nisem imel strahu ali nerazumevanja. Pred nekaj leti sva se srečala na Velem polju. On je tja zahajal na počitek. Zelo rad je imel planine in naravo. Tudi fotografiral je. Imela sva majhen ustni tečaj o tem, kako naj fotografira in kaj naj fotografira. Gojil je ljubezen do fotografije, kljub temu, da se ni tako intenzivno ukvarjal s tem, saj ni imel časa. Rad bi se pa, vendar kot državnik, ki je imel veliko obveznosti, tega ni mogel. Še na Velem polju ni počival. Pisal je in študiral.

Lani jeseni sva se spet srečala v ateljeju pri mojstru Batiču, ko ga je modeliral. V razgovoru sva prišla do tega, da bi ga portretiral, fotografiral. Takoj sem se odzval, ker sem videl, da je bil zelo dobro razpoložen. Sploh se ni videlo, da je bolan. Tako sem napravil te slike. Z le-timi so bili on in sodelavci v kabinetu zelo zadovoljni. To je bolj resen portret, eden njegovih najboljših. Potem se nisva več videla. Batič je njegov portret končal in mislim, da je narejen že tudi odliček. Kolikor jaz lahko presodim je zelo dober.

Vedno je tudi rad govoril o planinah. Želel si je, da bi se spet srečali na Velem polju. Vabil me je, da bi šel z njim gor. Bil je zelo hud, ko se je razpravljalo, da bi na Velem polje speljali cesto. S tem bi se ta kraj spremenil v množično izletniško točko – za obisk z avtomobilom. Bil je zelo proti, čeprav ni imel ničesar proti množičnemu izletništvu. Zavzemal se je le za varstvo narave. Naravo je izredno ljubil. Poznal je veliko rastlin in pripovedoval mi je o nekem drevesnem mahu, ki ga je stalno nabiral. Iz njega si je kuhal zdravilni čaj za želodec, ker je imel premalo kisline. Ta čaj mu je želodčno kislino uravnaval in rekel je, da mu to zelo koristi, saj se po tem čaju zelo dobro počuti. Ljubil in spoštoval je naravo in se nanjo tudi spoznal.

Prihajal je peš

Cankar – Simončičeva, poslovodja fototrgovine Titova 40

Tovariša Kardelja se spominjam še iz ča-

Samoupravljanje je bilo vedno neločljivo del pojma socializma. Prisotno je bilo v Pariški komuni, prisotno je bilo v Leninovih sovjeti, prisotno je bilo v vseh velikih socialističnih revolucijah množic, kakršna je bila tudi naša, v nekaterih oblikah in elementih pa je prisotno v celotni svetovni socialistični praksi. Specifične zgodovinske razmere, v katerih se je doslej razvijala socialistična revolucija in socialistična praksa v svojih prehodnih oblikah, so povzročile, da je bil razvoj samoupravnih oblik socialističnih proizvodnih odnosov zaviran in marsikje zavrt za daljšo dobo. To dejstvo je omogočalo tendence, da bi se specifični državno-lastninski monopol, ki je nujen v prvih obdobjih socialistične revolucije, sprevrgel v nekakšen monopol tehnobirokratske strukture v proizvodnih odnosih. Seveda bi bilo preveč, če bi hotel podrobneje ocenjevati zgodovinske razmere in njihove posledice za socialistično prakso. Vendar bi rad še enkrat poudaril, da naše socialistično samoupravljanje ni nikakršen poseben model socializma, ki bi bil od druge socialistične prakse ločen s špansko steno, ampak je razvojna faza, ki jo v takšni ali drugačni obliki doživlja ali mora doživeti celotna socialistična praksa. Potemtakem socialistično samoupravljanje v Jugoslaviji ni nikakršna posebnost, ki bi jo narekovale izključno specifične jugoslovanske razmere in potrebe, marveč je bistven razvojni element zgodovinske epohe, ki ji pravimo prehod od kapitalizma k višjim oblikam socialističnih proizvodnih odnosov. Ti odnosi bodo dozorevali v svobodno skupnost proizvajalcev in s tem šele ustvarili razmere za razvoj družbe, ki bo temeljila na načelih komunizma. Kajti komunizem ni samo razdelitev po potrebah ljudi, ampak tudi ustvarjalna svoboda človeka, kajti oboje je pogoj za vsestranski razvoj in polno izražanje osebnosti človeka kot svobodnega in obenem v humanističnem smislu odgovornega družbenega bitja.

SAMOUPRAVLJANJE SE JE OBLIKOVALO V REVOLUCIJI

Sprašujete, kdaj smo se pri nas odločili za samoupravljanje. Vsaka prava revolucija množic je dejansko najneposrednejša oblika samoupravljanja. Taka je bila tudi naša revolucija. Že nastajanje partizanskih odredov je bilo izraz samoupravne revolucionarne volje množic. Osvobodilna fronta je bila zgrajena prav tako na samoupravljanju množic. Na tej samoupravni revolucionarni akciji so nastali tudi organi ljudske oblasti. Upravljanje gospodarskih virov na svobodnem ozemlju je bilo prav tako samoupravno. Potemtakem samoupravljanje ni nastalo šele po revoluciji, ampak v samem toku te revolucije, v narodnoosvobodilnem boju, v

prvih revolucionarnih aktih ljudske oblasti.

Načelno tudi v povojnih letih nismo nikoli odstopili od teze, da mora moč ljudskih množic tudi pri socialističnem delu in graditvi socialističnih družbenih odnosov priti čimbolj neposredno do izraza v ustreznih demokratičnih in samoupravnih oblikah. Začetne oblike takih odnosov so bile dejansko prisotne ves čas tudi v prvih povojnih letih. Vendar je treba upoštevati po eni strani izredno težke razmere, v katerih se je tedaj obnavljala naša dežela in ki so terjale skrajno varčnost in solidarnost, ter hkrati skrajno centralizacijo upravljanja stvari pa tudi ljudi, po drugi pa rastoči tehnobirokratski pritisk, ki je lasten epohi, v kateri živimo. Oboje je povzročilo, da so bili ti začetki samoupravljanja zavrti v svojem razvoju in potisnjeni na stranski tir. To je bilo še zlasti mogoče, ker je na vso našo družbeno zavest takrat močno pritiskal stalinizem, ki je bil pravzaprav najbolj dosledno izpeljana ideologija tehnobirokratskega monopola v družbi, usmerjeni v socializem.

Spopad s Stalinom je znova »rehabilitiral« samoupravne in demokratične oblike, ki so nastale v naši revoluciji. Izredno povečane ekonomske in druge težave, ki so nastale zaradi skoraj popolne ekonomske blokade Jugoslavije, pa so ustvarile tudi objektivno nujnost velike samoupravne pobude najširših delovnih množic. Podpora, ki so jo takrat dajali naši delavci politiki Zveze komunistov, je tako avtomatsko preraščala v razne oblike samoupravne iniciative po naših tovarnah. To dejstvo je – tudi ne glede na teoretične in idejne predpostavke naše socialistične revolucije in ne glede na našo

prakso v času narodnoosvobodilne vojne – samo po sebi nakazalo nadaljno pot naše revolucije v smislu socialističnega samoupravljanja. Ti trije faktorji v celoti so bili potemtakem razlog, da se je Zveza komunistov Jugoslavije odločila za odločnejšo preobrazbo proizvodnih odnosov v smislu socialističnega samoupravljanja. Prve akcije v tem smislu so bile predvsem politične akcije Zveze komunistov po tovarnah. Tako so nastajali prvi delavski sveti ali podobne organizacije v naših delovnih organizacijah že v teku 1949. leta. Toda prva načelna odločitev o sistematičnem razvijanju samoupravnih oblik socialističnih proizvodnih odnosov je bila sprejeta, kolikor se spominjam, spomlad ali v začetku poletja 1949, na sestanku, ki smo ga imeli pri tovaršu Titu v Splitu. Na osnovi dotedanjih izkušenj, ki smo jih analizirali, in ki so bile v glavnem zelo pozitivne, in pa pobude tovarša Tita, ki je dal tem samoupravnim težnjam vso podporo, smo se takrat odločili, da je treba pripraviti celovito akcijo za samoupravno preobrazbo celotnega upravljanja družbenih proizvodnih sredstev.

BILI SO ODPORI

Toda že takrat smo naleteli na hude ovire, deloma zaradi objektivnih težav kot tudi zaradi zavestnih ali podzavestnih odporov že v precejšnji meri zbirokratizirane tehnostrukture proizvodnje v naši družbi. Zato je bilo potrebno, da se vodstvo Zveze komunistov in zvezna vlada odločnejše angažirata v spopadu s temi odpori. To je bilo storjeno s

KLENA PRODORNOST – Naši marksistični misli mora biti tuje capljanje na mestu, v okornih dogmah, v subjektivističnih konstrukcijah, v navadah in pragmatizmu.

težko ječo in zaporom res ni bilo bistvene razlike.

O prestajanju kazni v Zábeli pri Požarevcu je povedal naslednje:

»V Zábeli sem našel mnogo dobrih tovarišev. To je bil res dober kolektiv. V začetku so me sicer ločili od starejših tovarišev, ker so bili mladoletniki zaprti v posebnem poslopju. Vendar pa smo le nekako vzdrževali stike. Delu tovarišev, ki so bili v kaznilnici že pred nami, smo se morali zahvaliti, da smo se zelo organizirano vključili v študij. Našli smo še kar dobro knjižnico marksistične literature, imeli pa smo tudi druge knjige s področja družbenih ved, filozofije, zgodovine, ekonomike. Mnogo sem delal tudi v kroških in samostojno. Tako je bil zame požarevski zapor pravzaprav zelo dobra šola. Spočetka je bil v kaznilnici sicer velik nered, ki nam je koristil. Hrano smo imeli zelo slabo, ker so vsi kradli – uprava in pazniki. Materialna stran je bila obupna, pa tudi v drugem pogledu so bile razmere za-

lostne – za sto dinarjev si lahko podkupil paznika in dobil v zapor marsikaj. Zato smo imeli dobro knjižnico. Kmalu pa so nastale spremembe. Pravzaprav se je spremenila uprava. Materialni položaj se je zboljšal, vse drugo pa poslabšalo. Z gmotnega vidika smo živeli zelo težko, dostikrat smo malone stradali. Partijska organizacija v Jugoslaviji je bila takrat zelo oslabljena in zato do leta 1931 od zunaj nismo dobivali skoraj nobene pomoči. Navezani smo bili na tisto, kar so nam pošiljali od doma, od onod pa smo dobivali malo, ker smo bili samo proletarski otroci in zatorej nismo mogli mnogo zahtevati od svojih. Ko je pozneje bolj začela delovati Rdeča pomoč, so se razmere zboljšale.

»V Zábeli smo se večkrat uprli, prirejali smo gladovne stavke in tako smo po vrsti razširjali naše pravice. Na primer mi, mladoletniki, politični obsojenci in starejši tovariši politični kaznjenci smo začeli gladovno stavko, da bi nas združili, ker smo bili zaprti ločeno v dveh poslopih. Naposled smo to dosegli...«

torji in predstavniki CK iz tujine. Zvečine največkrat niso poznali ali pa so zelo površno poznali konkretne razmere, v katerih so se bojevale naše partijske organizacije, vendar so bili zmeraj pripravljeni dajati končne ocene in instrukcije. Delali so po ustaljenih shemah, ki so veljale za vso Evropo, in zatorej jim ni bilo težko vsakokrat najti

navodila za delo ne glede na to, koliko je bilo vse to realno ali ne. Dejansko so frakcijski boji v Partiji, dolgotrajno bivanje v zamejstvu brez zveze s konkretnimi problemi v deželi kakor tudi dejstvo, da so začele metode kominterne v sodelovanju s posameznimi kompartijami kazati številna znamenja birokratizma in shematizma, povzročili, da so

Tito in Kardelj na 1. konferenci neuvršenih držav v Beogradu leta 1961. V ozadju Veljko Vlahović in Vladimir Bakarić.

Prva srečanja s Titom

Edvard Kardelj je bil eden najtesnejših sodelavcev tovarša Tita. Srečanje leta 1934 je opisal takole:

»Tovariš Tito je prišel kot delegat CK na pokrajinsko konferenco Partije za Slovenijo v Medvodah blizu Ljubljane. Sestala sva se v stanovanju Bojana Stupice, sedanjega gle-

dališkega režiserja. Tega se dobro spominjam. Spominjam se celo, kako je bil oblečen.

Da bi lahko povedal svoje vtise o tem srečanju, moram najprej povedati svoje vtise o mnogih drugih podobnih srečanjih z ilegalci. K nam so prihajali mnogi instruk-